

**NSIRIHU IWEPU NDU DI KA OGHOM NYE OBIBI NDU N'EJIJE
ADAAKU NA IJE EGO**

Chioma.C. Anagor
Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Nzikoritaosi
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
cc.anagor@unizik.edu.ng

Umjedemede

Iwepu ndu aburuotu otu isiokwu n'awa dum tumadi n'ala Naijiria. Ihe di etu a na-ebute nsogbu di iche iche n'ezinaulo maobu n'obodo. O dighi ubochi chi fotere ka akuko hapu iko maka onye maobu ndi wepuru ndu ndi ozu n'ike. O nwere ike ibu mmadu iwepu ndu onye ozu site n'iji egbe, mma, ogwu, nsi maobu itogbu onye ahụ atogbu. Ufodu ndi ewerela iwepu ndu onye ozu ka oru ha ji achuta ego. Ka ndi ntorobia si ewepu ndu ndi mmadu oge ugbo a iji kpata ego na ka ndi amaghi ndi ha bu si atufu otutu ndu n'oge a kpaliri mmuo nwanchocha ileba anya n'isiokwu a iji hu etu ndi odee agumagu Igbo si eziputa iwepu ndu n'ime agumagu ha. Nchocha a ga-eleba anya n'akwukwo agumagu ndi a horo. Ederede a gbasoro atutu ezi agwa nke Plato na Aristotle wubere nke nyere nwanchocha ohere ileba anya n'agumagu wee ziputa onodu putara ihe n'ime ha nke dubara agwa ndi no n'akwukwo ndi a iwepu ndu onye ozu na oghom ezinaulo odachi ahụ daboro nwere. O gbasoro usoro nchocha nke nkwa iji mee ka isiokwu a doo anya. Nchoputa gosiri na e nwere otutu ihe kpatara e ji ewepu ndu mmadu nke onye obula nwere oke na oru ihu na e tinyere aka mara ihe a ga-eme ka o kwusi maobu belata. Ufodu na-ewepu ndu n'ihu otutu ihe nke nwere ike buru ebe a gara ohi, ebe a na-azu akunauba, n'ihu ekworo, anyafu maobu obi ojoo dgz. Gooomentu nwekwara mmukwu oru ihu na e doziri obodo, nwee ezi nchekwa ndu na akunauba ma nye ndi guchara akwukwo oru iji gbochie mpu na ndu ndi ntorobia. Nchocha a ga-enyere umuafu Igbo aka ihu na e nwere ezi nchekwa zuru oke tumadi ebe o metutara onwe, o ga-emekwa ka ndi nne na nna mara etu kwesiri isi na-agwa umu ha okwu gbanari iji onu ha kwanye umu ha n'udi ndu ga-ata isi ha. Ozo, o ga-eme ka ndi ntorobia mara udi enyi ha na-eme na udi mkpebi ha na-eme gbasara onodu obula iji gbochie ihe obula nwere ike iduba ha n'iwepu ndu onye obula.

Okpurukpu okwu: Iwepu ndu, oghom, obibi ndu, ejije

Ndubanye

Ndi Igbo di ka agburu ndi ozu, na-eziputa obibi ndu ha n'agumagu ha. Ndi Igbo nwere ka ha si ebi ndu na ihe ndi ha na-agbaruru ihu nke gunyere izu ohi, mmadu iwepu ndu onye ozu, imeru ala n'uzu obula w.d.g.z. N'oge ugbo a, otutu ndi alaala n'ike n'ihu ndi oji egbe egbu amaghi ndi ha bu. Ufodu bu ndi omekome napuru ha ndu, ufodu bu ndi nto tooro ha iji naputa ndi nwe onye ahụ akatamkpo ego mana ndi nwere ajo chi na-eji ndu ha kwuo ugu ma ndi be ha gbuo oge iweta ego maobu ma iwe wee ndi nto ahụ. E nwere ndi mgbo turu ebe a na-agbarita egbe n'etiti ndi uweojii na ndi ohi maobu n'etiti ndi otu nzuzo, ndi na-achi ehi gburu ufodu n'oma agu, nwee umu agboghodi umu okorobia na-achog ego mbute ji gwu ogwu ego. N'oge gboo, o bu aru mmadu iwepu ndu onye ozu. Onye gburu ochu na-agba oso ochu n'ihu na ndi Igbo kwenyere na o meruru ala, mana n'oge ugbo a, iwepu ndu esozighi na nkata n'ihu na ubochi obula chi boru, otu akuko ga-eso ya.

Ihe anaghi anokata malite ime, o bu ihe na-akpata ihe. E nwere otutu ihe na-eduba ufodu ndi mmadu na mpu nke nwere ike ime ha iwepu ndu onye ozu n'oge a, nke kachasi bu enweghi oru oyibo maobu oru aka nke ga-egbochi ino nkiti. O buru na ndi ntorobia guchaa akwukwo ma ha ahughi oru ha ga-aru iji kpata ego nyere onwe ha na ezinaulo ha aka, o nwere ike duba ha n'udi ndu mmadu enweghi ike ikowanwu. N'oge a, otutu ndi ntorobia ahughi oru ha ga-aru dika a maara na ino nkiti abughi ezigbo ihe n'ihu na onye noro nkiti, o malite iche echiche e nweghi isi, mana onye nwere ihe o na-eme anaghi enwe ohere ino na-eche echiche n'ihu na oru di ya n'aka kwa mgbe. Di ka a maara n'ala Igbo, irio aririo abughi njirimara nwa afu Igbo obula. Ha bu agburu kwenyere na aka aja aja na-ebute onu mmanu mmanu, ha kwenyekwara na onye ruo n'anwu, o rie na ndo. Ya mere mmadu obula na-agba mbu ikpata ihe o ga-eri ma o bu nwoke ma o bu nwaanyi n'ihu na aguu amaghi oke na nwunye. O dighi onye nwere nke ga-ezuru ya, ma ya fodu onye o ga-enyebinye n'ihu na ihe adighi ka o na-adi na mbu. Ihe niile garala oke onu n'ahia.

Ịnọ nkịtị a na-ebute nkwuughari na iwaghari n'owa ududo ebe ufodu na-anọ muta ajo agwa. Ufodu si n'ime ya muta itu akwukwo nke ha ji adoro ego ndi mmadu. Ndi ha doro ego ha nwere ike nwee obi nkolopu, nwuo. Nwa okorobia banyere n'oke nkwuughari iji gbochie ituko aka na-esi n'ime ya meta enyi adighi mma, ufodu abanye n'otu nzuzo, malite ise igbo, mkpuru mmiri, anwuru na inu ogwu ike. Mgbe o mechara nke a, uche ya a puo, ajo ihe obula a gwaziri ya mee, o na-eme n'ihi na o jizighi anya ya eme.

O bughị naani ndi e nweghi oru bu ndi na-akpa ajo agwa a, ufodu bu umuaka enweghi ezi ozuzu, ufodu buru ndi enweghi ka aka di ndi be ha nke mere na ha so buru ndi na-enweta ego nri n'ulo. Ufodu bukwa ndi enweghi ndi ndu na-agbaziri ha; ya mere, ihe ha ga-eri sitere n'ihe ha kutara. E nwekwara ndi o bu mmekpa ahụ ha na-enweta ebe ha bi tinyere ha n'udi omume ahụ o kachasi ndi binyeere mmadu ka ndi inye aka maobu ndi nne na nna ha nwuru anwu.

E nwekwaziri ndi na-atoro mmadu, were anu ha mee ihe masiri ha. A na-eji anu mmadu ndi ha totara gbuo agwo ogwu iji kpata ego di ka ntuziaka nwa dibia na-agworu ha ogwu si di. E nwere ndi ji ya esi nri n'ulo oriri di ka Nwana (2021) dere maka otu nwaanyi ndi uwe ojii jidere na steet Anambara n'ihi na o na-esi anu mmadu na-ere n'ulo erimeri ya. O kowara na o bu ndi bi n'ogbe ahụ nyopuru ihe na-eme n'ulo ahia ya. E mekwara ka ohanaze ghotu na ndi o ji anu ha esi nri bu umuaka ndi o na-eji onu utu na onyinye di iche iche aghori ka o na-egbu, were anu ha na-esi nri. Derrick na Vanguard (2021) kowara maka nwaanyi onye amuma n'ebe obibi ya di na Akunwanta Mbamalu 3.3 Nkwelle onye nke aka kpaara n'ihi ihe mmekpo isu umuaka n'odo wee na-eme ncha na ngwaru ndi ozo o ji eme ekpere. Ubochi aka kpaara ya, a huru umuaka ato gba oto e keferere aka na ukwu azu na be ya ndi nke o na-eche oge o ga-eme ihe o mere ndi ozo. O kwuru na nwaanyi ahụ bu Nwafor di afọ iri asato ebe onye otu ya bu Rejoice di afọ iri ato na iteghete.

NAN (2021) koru ka Maazi Egwuagu onye Udi na Steeti Enugwu si kpesara ndi uwe ojii agwa nwunye ya kpara, ha wee wuchie kpara nwaanyi ahụ bu Nnenna Egwuagu di afọ iri abuo na iteghete onye nke nyere nwa nwoke di ya mutara tupu o luo ya ogwu ike nke dulara nwa ahụ bu Widom Egwuagu mmuo. N'ajuju onu ndi uwe ojii gbara nwaanyi a, o kowara ihe kpatara o ji kpaa ajo agwa ahụ bu n'ihi na di ya anaghi eleta ya na umu nwaanyi o mutaara ya anya nke oma nke mere o ji choo ka nwa ahụ ria oria ka di ya mefuo nnukwu ego igwo ya ka o nata ahụ ufu.

Otu ihe mmekpo na-eme n'oge a, ndi e wepuru ndu ha kariri ndi nwuru ezigbo onwu. Ya mere, a ga-eleba anya n'ihe di iche iche iji ziputa isiokwu a n'uju ma mee ka o doo onye obula anya.

Ejije ndi a ga-eleba anya gunyere;

Adaaku nke Obioma Mogbogo dere

Ije Ego nke Robert Nwokelue dere

Atutu

Atutu bu iwu e ji eleba anya n'isiokwu obula iji mata ka ndi odee si ewebata ufodu ihe metutara iwu ndi ahụ n'oru ha. O bukwa usoro e ji atuputa nkamma odee. Atutu a bu atutu ezi agwa nke a kporo "moralism" sitere n'okwu Latin a kporo "moralis" nke putara ozi e zipuru maobu mmuta sitere n'akuko, abu maobu onodu, Plato na Aristofle bu ndi wubere atutu a nke ha ji lebaa anya ka ndi odee si ewebata akparamagwa agwa n'agumagu ha, ka akparamagwa a si akuziri ndi oguu ezi ihe mmuta n'ikpeazu, ajo akparamagwa kwesiri nkato, na ezi akparamagwa kwesiri nnomi n'agumagu. Atutu a nwere ngalaba iri mana nke dabara nke oma bu etikal egoyizm "Ethical Egoism" nke na-akowa na ihe oma maobu ihe ojojo mmadu na-eme sitere etu onodu ahụ ga-esi dabara ya.

Atutu a na-eleba anya;

- Etu akparamagwa mmadu si agbanwe onye ozo
- Ka mmadu si amuta akparamagwa di iche iche
- Oghom ajo akparamagwa na-ebutere onye/ndi mutara ya
- Ihe kpatara agwa ji kpaa udi akparamagwa ahụ.d.g.z

Ihe ndi a mere e ji were atutu a lebaa anya n'agumagu ndi a hooro iji mata ihe ndi nwere ike iduba mmadu n'agwa ojoo a bu iwepu ndu onye ozo n'uzo obula ma matakwa ihe a ga-eme ka udi akparamagwa a belata maobu kwusi.

Iwepu ndu

Iwepu ndu/igbu mmadu n'olu Bekee bu "homicide". Nke a putara mmadu iwepu ndu onye ozo. O bu otu n'ime mpu di iche iche ndi e nwere. Johnson (2013) na Gordon (2013) hutara iwepu ndu ka mmadu ikpacha anya gbuo onye ozo n'ihu obi ojoo nke nwere ike isite n'uche esemokwu; mana Brassard (2013) kwenyere na mgbagha usa Sinjab (2013) ebe o kowara na iwepu ndu/igbu mmadu bu iwepu ndu onye ozo mana o buchaghi ajo ihe di ka e si kwuo n'ihu na iwu kwadoro ufodu iwepu ndu dika ndi uwe ojii igbu onye ohi maobu ndi ami no n'ihu agha wee gbuo ndi ojoo na-aluso ha agha nke a ga-asikwanu na mmadu gburu onye choro ibu uzo gbuo ya bu ihe ojoo si n'obi ojoo puta.

Olamide (2015) kowara iwepu ndu ka igbu onye ozo n'uzo iwu akwadoghi. O kwuru na e nwere iwu megidere iwepu ndu mmadu nke di n'ihu akwukwo S.319 nke kodu mpu, ebe ahụ ka a ga-ahukwa ntaramahuhu diiri onye gburu mmadu mana iwepu ndu nwekwara ike ibu mmadu iji n'ihu obi ufu na ekworo o nweere onye ozo wee wepu ndu. Mgbe ihe di otu a mere, ntaramahuhu ya di n'ihu akwukwo S.308 CC. Onye obula tinyere aka n'iwepu ndu onye ozo n'uzo a bu la uzo ma o ma uma ma o maghi uma, e gbuola mmadu. O gara n'ihu ikwu na o buru na mmadu nwere onye a hanyere ya n'aka ka o leta anya di ka onye okenye, onye ahụ esighi ike na onye uburu ya ezuchaghi oke o wee nwee ihe onye nleta ya mere wetaara onye ahụ ajo ahuike, a ga-ejide onye nleta ya ma maa ya ikpe site na kodu S.300

User (2018) kowara na iwepu ndu di uzo abuo; iwepu ndu nke iwu kwadoro na iwepu ndu nke iwu akwadoghi. Iwepu ndu nke iwu kwadoro gunyere mmadu igbu onye choro igbu ya iji zoputa onwe ya, onodu ogbaaghara, igbochi mmebi akunaaba d.g.z. Ebe iwepu ndu nke iwu akwadoghi bu mmadu ikpebi wee wepu ndu onye ozo

Udidi iwepu ndu

E nwere udidi iwepu ndu di iche iche ha bu ndi a:

- Avonkulisaid: nke a bu okwu Latin a kporo "avunkulus" nke putara mmadu iwepu ndu nwanna ya nwoke.
- Familisaid: nke a putara "familia" n'okwu Latin. Nke a bu uzo di iche iche e si egbu otutu mmadu n'otu mgbe. Igbo ezinaulo onye gburu mmadu.
- Jerontisaid: nke a bu ihapu/ileghara ndi okenye anya ka ha nwuo site n'igbu onwe ha maobu mmadu igbu ha.
- Ogbugbu nkwanye ugwu: nke a bu igbu otu onye ezinaulo nke ga-ewetara ezinaulo ya mmechu ihu.
- Infantisaid: nke a bu igbu nwa a muru ohu n'agbata afu mbu a muru ya.
- Partisaid: nne na nna igbu nwa maobu umu ha.
- Sentisaid: nke a bu mmadu/ndi igbu onye ezinaulo ya merela ochie/kara nka oge ha enwezighi ike iru oru maobu mgbe onye ahụ buru ihe mmekpa ahụ diiri ezinaulo ha si n'ime ya. O si n'okwu Latin a kporo "senex "old man".
- Uzorisaid: okwu a si n'okwu Latin "uxor" nke putara nwunye. O bu nwoke igbu nwunye ya.
- Femisaid/gainesaid/gainosaid: nke a bu iji uzo nka di iche iche gbuo umu nwaanyi.

Uzo di iche iche e si ewepu ndu mmadu

E nwere uzo di iche iche na ngwa oru di iche iche e ji egbu mmadu di ka;

- Iji egbe gbagbuo mmadu
- Iji mma na daga sugbuo mmadu
- Inye nsi
- Itogbu mmadu
- Iji osisi maobu mgba kugbuo mmadu
- Igbochi okuku ume mmadu
- Ugboala ikugbu mmadu

Ihe ndị nwere ike iduba n'iwepu ndụ

E nwere otutu ihe nwere ike iduba mmadu n'iwepu ndu onye ozo. Ha bu ihe di ka iwe oku, oke ochicho, ikpuchi ajo ihe ka onye ozo hapu ichoputa, izu ohi maobu obi ojoo. Zamudio (2019) kwenyere na anya ukwu, ekworo, igba n'iro, iwe oku na ibo obo na-akpata iwepu ndu mana ihe kachasi bu ikpo ogwu ike. O kwukwara na ihe na-ebutere mmadu chi ojoo idaba n'aka ndi ogbu mmadu bu mmadu ino ebe o kwesighi ino n'oge adighi mma.

Nleba anya n'ejije ndi a hoozo

A ga-eleba anya n'ejije ndi a hoozo iji ziputa iwepu ndu, ihe kpatara iwepu ndu na uzo di iche iche e si wepu ndu ndi eziputara.

Adaaku

N'akwukwo ejije a, odee ziputara na ikwaba mmadu n'onodu amasighi ya di ka ikwanye mmadu ilu onye amasighi ya nwere ike iduba onye ahụ igbu di maobu nwunye ya ka o nwere onwe ya nwee ike ilu onye masiri ya.

Ihe ozo bu mmadu icho uzo o ga-esi zonari ajo ihe o mere nwere ike idunye onye ahụ ime ihe di iche iche iji kpuchie njo ya di ka a huru n'alumalu Adaaku na Ibekwe.

Nke a bu akuko gbasara Adaaku nwa Emeribe onye nke ya na Chukwusolu malitere na Mahadum mewe enyi nke mere na ha abuo bara n'ogbugba ndu na ha agaghi ahapu onwe ha mana ka ha guchara akwukwo, Chukwusolu enwetaghi oru tupu di amalite ibjara Adaaku nke mere na nne na nna ya kpebiri na o ga-alu otu ogaranaya bjara ilu ya aha ya bu Ibekwe. Ha mechara kwanye ya n'alumalu ahụ mana Adaaku ejighi obi ya nabata nwoke ahụ n'ihu na o huru enyi ya nwoke n'anya nke ukwu. Adaaku mechara gaa n'ihu n'ime enyi ya na Chukwusolu tupu di ya wee si n'onu Njoku enyi ya nwoke nu maka ya. Mogbogu (1989:57:58) Njoku kwuru si;

...Isiokwu m bu na o nwere udi njem o na-aga adighi mma. O na-abu ukwu na-aga wam wam, o naghị ama na anya na-aga sam sam na-ahụ ya. O buru na o lota, kpo ya ka i juo ya ihe jikoro ya na nwata nwoke nwa Udoe n'Anyatutu. Ana m ahukari ukwu ya na be gi tumadi ma i gawa njem. O bughị naani na o na-abia be gi, ana m ahukwa ha abuo n'uzo mgbe ufodu. Mgbe ufodu ana m eche ma nwa ahụ o muru o bukwa nke gi n'ihu na kemu kemu m na-anu na-akowa na nwata nwoke ahụ bu onye ya na ya na-eri enyi tupu o luo gi. Ihe ahụ erikatala m nri n'afu m wee si ka m kotara gi ya ka e jiri n'oge kwowa ya bu mmiri mgbe o di n'obo ukwu. Achoghi m ka unu were ya mewe mkpotu n'ihu na umu nwaanyi aghaghi ime ka mgba ghoru ogo. O buru na i juo ya ma o kwetaghi, i nwere ike ichoputa ya site n'uzo ozo n'ihu na uzo e si egbu oke kariri akari.

Ibekwe juru nwunye ya Adaaku maka ihe Njoku koro ya mana nwunye ya gbaruru ihu gwa ya ebozikwala ya ebubo ozo. Ihe ahụ buteere ha abuo esemokwu nke mere Adaaku ji malite itughari uche ihe o ga-eme ka Ibekwe nyere ya oghere na ndu a ma mee ka okwu ahụ hapu iba

na nti ndi mmadu n'ihu na o bu aru. O wee kpebie itinyere ya ogwu na nri ka o nwuo. (ihu 68-69) Adaaku kwuru si;

... Ewo! Gijika m ga-eme wee gbanahu odachi a na-achio idakwasị m. Osi nuru na a ga-egbu ya kwuru, ma mmadu nuru na a ga-egbu ya kwuru bu onye iberibe. (welie ihu ya elu weda, cheputa ihe o ga-eme). A mataala m ihe ga-ebi okwu niile. Ihe abuo ka a na-eme ji. E sighi ya esi, a huo ya n'oku. N'ime ihe abuo, naani otu ga-eme. Mu na Ibekwe, otu onye ga-apuru ibe ya n'ulo a tupu a mata ebe mmiri si ba opi ugbuguru nke ga-ewetara m ajo aha, ihere na ita ikikere eze, mu na ezinaulo m si na ya. Kedu otu m ga-esi kworo onye ukwu wara? Ihiaa! Amatara m. O nwere otu ogwu oke maka oke di be m. Ebe o bu na o doru m aka na nti ka o ghara ibanye na nri, a naghị ajukwa aju ma o ga-egbu mmadu. Aga m ejizi ya chuo anuhia ahụ mu na ya bi n'ulo a bu Ibekwe n'ihu na amaghi m ya na oke onye ka enye m nsogbu n'ulo. Ka m ga choo ya tinyere ya n'ofe m siri ugbu a tupu o lota ka o rie, rigbuo onwe ya. (kulie gaa weta ogwu oke ahụ) Ahaa! Ahula m ya, ugbu a ka ihe a na-afu ga-apia, ka onye obula baara asiri na okwu na uka n'ulo. Mu onwe m atuo ume ndu. Mgbe ahụ uzo agaara mu na

Chisoo, nwa m hụrụ n'anya. (were ya tinye n'ofe kpagharịa ya, buru ya na nri dọwara di ya n'elu okpokoro)...

O tinyere ogwu ahụ na nri Ibekwe rie ya wee nwuo. (ihu 70) Adaaku kwuru si; nna anyi biko nri gi dikwa n'elu okpokoro ka i gaa rie n'ihu na ehekata m gi, wee rie nke m. (Ibekwe gara rie nri ahụ ogwu di na ya, gaa dina ala. Ntakiri oge, a nuru olu ya ka o na-eti mkpu na-akpo Adaaku! Adaaku gbara oso bata, hu Ibekwe ebe o na-amaghari n'elu akwa).

... (mgbe ndi gbata mkpu batara n'ulo, ha huru na Ibekwe na-ebulazi akwukwo n'ike n'ike, o nakwaghi ekwu okwu. Ha nwara ike ha ima ma o nwere ihe ha ga-emeli tupu e buga ya ulogwu).

Oghom iwepu ndu na ndu Adaaku, nwa ya na ezinaulo ya

Iwepu ndu mmadu bu otu ihe, oghom na ntaramahuru o na-ewetara onye mere ya bu iheozo. Adaaku e gbuola di ya Ibekwe iji kpuchie ajo omume ya ma nye ya ohere ilakwuru enyi ya nwoke Ckwusolu mana o maghi na o bu ihe mgbu ka o buteere onwe ya, nwa ya na ezinaulo ya ndi nke gbazi aka nwa n'ihu na a chupuru Adaaku n'obodo ma machie nwa o mutara iloghachite be nna ya. Oge a kwachara di ya, ada nne di ya bu Nwekedu gara na nke Ofobuike kororo ya nro o na-aroo wee rio ya ka ha gaa gbaa afa mara ihe gburu nwanne ya. Afa gosiri ka Adaaku si tinyere di ya ogwu na nri o wee nwuo. Atumatu a buteere Adaaku mmechu ihu n'obodo na ntaramahuru so ya (ihu 86-87)

Eze Afurukwe: ...Unu maara na nwaanyi igbu di ya abughi naani n'ala obodo anyi ka o bu aru kama o bu n'ala Igbo niile. Ya bu na anyi ga-eme ya ihe anyi na-eme onye mere udiri aru a di ka iwu obodo siri di. (Tugharia che Adaaku ihu) Nwaanyi, i mere aru ka aru nke bu na anyi kaara igbu gi egbu mana o gaghi abara anyi uru n'ihu na anu gi agaghi ezu igwe mmadu no ebe a. I kpariala onwe gi, mee onwe gi onu ala n'agbanyeghi akwukwo niile i gururu. I ga-ahapu obodo a ozigbo, were ya sororo anyi nsoro na ndu gi. O nweghi ihe i ga-eji apu. I nwere ike gaa obodoozo masiri gi kama ka anyi ghara ihu ukwu gi abuoozo n'obodo a. O buru na i nwuo, anyi achoghi ihu ozu gi.

Nwekedu: Bikonu ndi be anyi, o bu n'aha umuokpu ka m jiri kwuru ebe a ikwu okwu a. Anyi kwekoritara na o ga-akporo nwa ya. O bu eziokwu na o bu nwa anyi, anyi agaghi akpo ya n'ihu na agwo aghaghi imu ihe di ogologo. Nkeozo, anyi achoghi ajo agburu n'ezinaulo anyi. O nwere ike kpoaga nwa ya be nne ya, nke ahụ abughi okwu anyi n'ihu na nwa ahụ agaghi abukwa nwa anyi.

Ije Ego

Odee agumagu a ziputara na okwu ojo si n'onu nne na nna ikwanye nwatakiri ime ihe mgbe o nweghi ike ya na ajo enyi bu ihe ndiozo nwere ike iduba mmadu na iwepu ndu onye. Akwukwo agumagu ejije a kororo akuko maka otu okorobia aha ya Ikpeama onye nke nna ya, Okonkwo na-akwanye ka o luo nwaanyi n'ihu na ndi ogbo ya niile aluwala nwaanyi mana o maaraa na nwa ya enweghi ego o ga-eji mee nke ahụ. O nwere ubochi chi na-efotara Okonkwo Iko nwa ahụ onu ka o gaa kpata ego ka umu nwoke ibe ya. O kwukatala okwu a na Ikpeama malitere icho etu o ga-esi kpata ego n'uzo abula uzo iji mechie nna ya onu. Mana enyi ya nwoke Nnabuenyi akpatala ego ma luo nwaanyi muta nwa. O bughi n'oke igba mboro ka o si kpata ego, kama o bu ogwu ego ka o gworo wee kpata ego mana n'ihu okwu nna Ikpeama na-agwa ya n'ulo, Ikpeama kpebiri igwo ogwu ego di ka enyi ya nwoke. Ha gara n'ulo nwa dibia ga-agwo ogwu ahụ. Nwokelue (2010:25-26)

Odumodu: Ikpeama

Ikpeama: Ee nna anyi

Odumodu: I dikwa nkwadowe inwe ego?

Ikpeama: Eziokwu, eziokwu, adi m nkwadowe

Odumodu: Maka na ihe e ji enwe ego abughi oku nwata gba ngada anya.

Ajukwa m giozo. I dikwa nkwadowe inwe ego?

Ikpeama: Nna anyi adi m njikere

Odumodu: O di mma nwa m, kama o nwere otu ihe i ga-eme iji nweta ego ngwa ngwa.

Ikpeama: Nna anyi, kedu ihe o bu?

Odumodu: I ga-egbu nna gi were gwoo ogwu ego

Ikpeama: Nsogbu adighi ma o buru nna m. Aga m egbu ya were gwoo ogwu ego. Kama nsogbu m bu otu m ga-esi gbuo ya.

Odumodu: Hapuru m nke ahụ. Amaara m otu m ga-esi gbu ya

kama na gi kwere na nna gi ga-anwu n'oge adighi anya

Odumodu: O di mma. Nsogbu gi alaala; unu laruo ulo, mkpuru abali ato nna gi ga-anwu. O buru na o mee, abali iri abuo na asaa nna gi nwuchara, i ganwe nnukwu ego.

Mgbeke: (O kelee ya) Nna anyi ututu oma (o zaghị ya). Nna anyi Okonkwo ndewo, (o tupurughi ya onu). Nna anyi kulie na chi efola (o saghi ya okwu). Nna anyi (o gaa metu ya aka ma ahụ ya juru oyi. Egwu biara Mgbeke n'ahụ, o bido tiwe mkpu)

Ọghom iwepu ndu n'ezinaulo Okonkwo

Nke mbu bu na mkpebi Ikpeama ahụ mere nne ya ajadu ma mee ya onwe ya nwa enwe nna na-agbanyeghi na o choghi ima O dighi onye gburu mmadu na-enwe ezumike maka onye oru ga-anata ugwo ya. O bu ezie na Ikpeama kpatara ego, luo nwaanyi mana akwa nwa ebeghi be ya n'ih i mkpebi igbu nna ya wee gwoo ogwu ego. O gara na nke dibia gworo ya ogwu iji mata ihe na-eme ya na ndi nwunye ya (ihu 44)

Odumodu: Ikpeama, I gburu nna gi gboo were kpata ego. O bu obara nna gi ahụ i gburu na-eso gi. O nweghi ihe i ga-emegide n'elu uwa wee muta nwa.

Ikpeama: Mana nna anyi, o kwa gi gworo m ya bu ogwu?

Odumodu: A nagh i agwa onye isi na nnu atughi ofe; kama ihe a na-agwa onye isi bu na mmanu adighi n'ofe. O bugh i m ka o diiri igwa gi ihe ndi a kama o bu enyi gi nwoke.

Ikpeama: Kedu ihe m diji ndu eme?

(ihu 45) Ikpeama lotara n'ulo ya n'iwe... O chekatara ihe o ga-eme o maghi wee ga chir i udo kedo n'elu faanu di n'ime ulo ya. Etu a ka o si kwugbuo onwe ya; nke a maara ka aru mmadu iji aka ya gbuo onwe ya. O bugh i naani na o nwuru bu okwu kama na ama nna ya ga-echi n'ih i na ya bu otu nwa amuchighi nwa ga-anochi obi n'ih i ihe o metere.

Nchikota

A choputara na ndi nne na nna kwesiri ikpachapu anya n'ebe udi enyi umu ha na-edobe no. Ha kwesikwara igbanari ikwanye umu ha ime ihe ha achoghi ime di ka ilu onye ha ahughi n'anya maobu iba n'alumalu mgbe ha adibeghi nkwadobe. A hukwara na iwepu ndu abughi taa ka o malitere, o bidoro na gboo; mana o putaghi na ndi Igbo nabatara ya. Ala Igbo na-aso ikwafu obara n'ih i na o bu aru mmadu iwepu ndu n'udi obula mana n'oge ugbu a, ufodu ejighi ndu mmadu ibe ha kporo ihe. Iwepu ndu dizie ka o bu ihe maara ufodu ahụ o kachasi n'etiti ndi ntorobia ndi nke ga-eme ihe obula iji kpata ego.

A hukwara na akparamagwa mmadu na-akpaso mmadu ibe ya nwere ike iduba onye ahụ n'ajo ndu di iche iche nke nwere ike ibute iwepu ndu ma a kpachaghi anya. Onye obula kwesiri ilezi anya n'agwa ya, akparamagwa ndi o kporo enyi na akparamagwa nne na nna na-emeso umu ha iji gbanari ajo ihe nrija bu iwepu ndu. O gosikwara na ezinaulo, agburu maobu obodo nwere oghom iwepu ndu na-ewetara ha n'uzo di iche iche nke akwukwo agumagu ndi a horo ziputara.

Aro Nchocha

A ga-esi n'ih e ndi mere n'akwukwo agumagu ndi a horo tujo alo ga-abara onye obula uru. Nke mbu bu ka onye obula wezuga ajo obi n'ih i na o na-eduba mmadu n'otutu ajo ihe ma gbanari iwe oku nke na-eme mmadu inwe mkpebi o gaghi enwe ike iweghachi azu. Ino nkiti ekwesighi ekwesi n'ih i na o na-ebute oke echiche nke na-eduba n'ajo omume maobu idobe ajo enyi nke nwere ike ikuziri onye ahụ udiri omume atughi anya n'ih i na o bu ndi otu ogbo na-agbanwekari omume ndi otu ha. Ufodu esila n'udi enyi ha na-edobe malite ise ahija, inu mkpuru mmiri, ikpo ntu, inu mmanya ike na omume ndi ozodo di n'oge a.

Ozo ka ibe ya bu ka ndi nne na nna mara idi omume ha na-akpaso ndi ntorobia no n'ulo ha iji gbochie iji udi agwa ahụ chupụ ya n'iro ebe o ga-agakwudo ajo omume ndi a niile. O dikwa mkpa ka ha gbanari ikwanye umu ha ime ihe obi ha anoghi na ya.

Ndi ntorobia kwesiri ileru anya nke oma n'udi onye ha na-eme enyi, ha kwesiri igba mbo chota oru aka n'ih na igba mbo di n'obara ndi Igbo. Ha kwesikwara igbanari ajo omume nwere ike iduba ha imalite izu ohi maobu wepu ndu mmadu n'uzo abula uzo. Kama iwepu ndu onye ozo. Kporo ya ndi uwe ojii ma o buru na o mojoro gi, gbawa mbo oke ike kwere gi ma ekwela ka oke ochicho duba gi iji mmadu gwoo ogwu ego n'ih aku nke uwa a. Ozo, o dighi mma mmadu igbu onye na-alu kama, ya si n'alumalu ahụ wezuga onwe ya. O dighikwa mma mmadu iwepu ndu onye ozo naani iji gbochie ajo ihe o mere. Etu a o sila di, iwepu ndu ekwesighi ibata mmadu n'uche n'ih na o nweghi ndu a tufuru a ga-eweghachitenwu azu.

Mmechi

Akwukwo agumagu ndi a horo nke gunyere iduuzi abuo na ejije abuo gbalisiri ike igosiputa iwepu ndu na ihe ndi na-eduba ndi mmadu iwepu ndu onye ozo. A maara na o bu ihe na-akpata ihe, ya mere o bu otutu ihe mmadu nwere ike igbochi ma o choo na-eso eduba otutu ndi n'iwepu ndu.

Ufodu kpacha anya ewepu ndu mmadu n'ih obi ufu ebe e nwere ndi amaghi uzo ozo ha kwesiri iji gbanari onwunwa biara ha ma kpuchie mmehie ha n'abughi iwepu ndu onye ahụ ya na ha no n'okwu mana otu a huru si mee ya, iwepu ndu onye ozo adighi mma, ya mere onye obula gbanari ihe obula ga-eduba ya na ya maobu itinye mmadu ibe ya n'akuku ihe mgbu nke uwa nwere ike ime ya ka o wepu ndu onye ozo.

Edensibia

- Brassard, L. (August 6, 2013). "Definition of Murder" in Researchgate. Retrieved from <http://www.researchgate.net> on February 1, 2023
- Derick, K na Vanguard (February 21, 2021). "Prophetess arrested in Onitsha for pounding children alive". Retrieved from <http://www.vanguardngr> on October 22, 2022
- Dobbie, A. B. (2012). *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*. USA: Wadsworth
- Gordon, A.G. (July 10, 2018). "Definition of Murder" on researchgate. Retrieved from <http://www.researchgate.net> on October 22, 2022
- Johnson, B. (August 6, 2013). "Definition of Murder" on researchgate. Retrieved from <http://www.researchgate.net> on October 22, 2022
- Mogbogu, O.B. (1989). *Adaaku*. Obosi: Pacific Publishers
- News Agency of Nigeria (NAN). (April 16, 2021). "Woman Arrested for Alleged Murder of Stepson by Police". Retrieved from <http://www.premuimtimesng.com> on October 31, 2022
- Nwana, C. (2021). "Anambra Woman Caught Killing and Selling Human Meat in a Restaurant". Retrieved from <http://www.oyogist.com> on January 22, 2023
- Nwokelue, R.M. (2010). *Ije Ego*. Onitsha: Noble Resources
- Olamide, O. (2015). "The Crime of Murder". Retrieved from <http://www.djetlawyer.com> on October 21, 2022
- Sinjab, I. (August 6, 2013). "Definition of murder" in Researchgate. Retrieved from <http://www.researchgate.net> on October 21, 2022
- User, A. (2018). "Judicial Attitude to Homicide in Nigeria: Afribary". Retrieved from <http://afribary.com/works/judiciary> on March 22, 2023
- Zamudio, N. (2019). "Causes of Murder". Retrieved from <http://www.quora.com> on April 14, 2023